

LA METÀFORA DE BRONZE.
EL PROCÉS DE MONUMENTALITZACIÓ A
J. VERDAGUER (1902-1924)

Ricard Vinyes

El tretze de maig de 1963 Agustí Calvet va enviar una carta, llarga i densa, a Josep Benet. Es tractava d'un comentari al llibre que feia poc l'historiador havia donat al públic: *Maragall i la Setmana Tràgica*. Però Gaziell anava més enllà del compliment educat i agraït a l'autor. Va explicar-se en consideracions globals a propòsit de la història política contemporània i explicava que

Després de molt meditar sobre l'esdeveniment d'ençà que el catalanisme polític, davallant dels núvols romàntics, es presentà a la lluita ferotge de la plaça pública (...) he arribat a la conclusió que en tot allò no hi hagué de veritablement autèntic, de no anacrònic, d'inspirat i de realment revolucionari (perquè el catalanisme volia fer una revolució, i ben difícil i temible, o no volia fer res) res més que la rebel·lió instintiva de Mossèn Cinto, l'alçament de la Solidaritat Catalana (que el seu mateix autor, Francesc Cambó, desvirtuà i ofegà posteriorment)

i afegia a l'inventari — curt — l'obra de Prat de la Riba i «els tres o quatre grans esclats de Joan Maragall».¹

Gaziell havia insistit, a d'altres textos, en el significat incòmode de Verdaguer per a una classe dirigent que «volia però no gosava», i a la qual el poeta havia plantat cara en el sentit exacte de l'expressió; en un

1. Gaziell, *Obra completa*, Barcelona, Selecta, 1970, p. 1709.

Agraïxo a Josep Grau la informació que em va donar sobre l'existència de materials a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona que han possibilitat una part important d'aquest article. I també a Judit Subirachs, autora de *L'escultura del segle XIX a Catalunya* (Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994) l'ajut que m'ha donat atenent i responent les meves preguntes sobre diversos aspectes de l'escultura a Catalunya.

d'aquests textos, si bé no és el més punyent, Calvet dóna una imatge molt viva de com molts ho van veure i viure:

un nou Gulliver que un estol de pigmeus va fer també presoner. ¡El tràfec que es donava aquell formiguer de gent 'normal', ben peixada i plena de seny, representativa de l'ordre establert, per provar de lligar i fer estar quiet l'intempestiu colós que s'havia ficat enmig de la formiguera! (...)

Les altes autoritats consagrades, aquelles forces vives, puntals de la societat, proud s'escarrassaven per reduir un home pobre i desvalgut, que portava sotana².

Però s'ha de dir tot. I el cert és que a la mort del poeta aquella gent, "normal" i "plena de seny" que diu Gaziél, va alçar un Monument a Verdaguer en materials sòlids — pedra i bronze — per tal que fos perdurable: «magnificient, amb proporcions que lliguin pensaments d'unió entre la terra y el cel»³. Un Monument literari en honor a la «Belleza eterna» segons explicità el ple de la Diputació de Barcelona en sessió solemníssima⁴. I en aquesta declaració i tantes altres que van definir els motius profons de la decisió institucional, no em puc estar de tenir present una carta que Karl Marx adreçà al seu pare. La va escriure en un dels moments de transició de la seva vida i li deia que els homes escriuen poesia lírica «per erigir un Monument al què han viscut; és a dir, per recuperar en la imaginació el què han perdut en l'acció»⁵. I és que va ser un *Monument literari* no perquè sí; sinó concebut com una operació moral i cultural destinada a tancar el significat conflictiu del poeta, perquè aquella gent va *imaginar* — o és que un projecte no surt de la imaginació, ni que sigui contrastada? — que podien recuperar el que anaven perdent en la seva acció cultural, moral i política. Ho dic d'aquesta manera perquè va ser un Monument de realització excepcionalment llarga, iniciada el 1902 i un final situat al maig d'un llunyà 1924; va ser una inauguració de context trist: un acte ple de galons, sabres i copaltes, plent de parlaments agressius i casernaris. I no he volgut escriure "impropi" enloc de "trist", referint-me al context inaugural, perquè aquell entorn sintetitza i simbolitza el fracàs d'una actitud i una política, la de la classe dirigent d'aquell primer quart de segle, tan dinàmica i tan plena d'espans, tant interessada en la modernització com obsessionada per la por

2. Entre les diverses referències que conté al tema l'obra de Gaziél, vegeu-ne dos en particular: *Introducció per a una història nova de Catalunya*, a *Obra completa*, pp. 1408-1431 i també *Una època memorable* que és el títol de l'extens pròleg a Narcís Oller, *Memòries literàries. Història dels meus llibres*, Barcelona, Aedos, 1962. En particular les pp. XXXV-XL. La cita correspon a la p. XXXIX.

3. Arxiu històric de la Diputació de Barcelona, lligall 3845, exp. 79, doc. 22.

4. *Ibidem*.

5. El text de la carta a S.S. Prawer, *Karl Marx and World Literature*, Oxford, University Press, 1976, p. 24.

a perdre quotes d'autoritat, domini i direcció moral i cultural. I tanmateix les van perdre.

Quan el Baró de Viver — Darius Rumeu i Torrents — va convocar el 26 de juny de 1902 una sessió solemne de la Diputació de Barcelona, de la qual ell era el President, per a homenatjar el poeta, només feia tretze dies que la ciutat havia acomiadat a Verdaguer amb una mobilització humana imponent, que per cert s'havia intentat evitar enterrant-lo a Vallvidrera. La intervenció de l'Alcalde, Joan Amat Sormaní, va ser decisiva per fer respectar la voluntat testamentària de Verdaguer de ser enterrat a la ciutat de Barcelona⁶. Feien molta por els actes massius populars. A Barcelona hi havia una tensió social enorme; quatre mesos abans, pel febrer, havia contemplat el més fort moviment vaguista d'ençà 1855. El 16 de desembre de 1901 els obrers metal·lúrgics s'havien declarat en vaga per reivindicar la jornada de nou hores. La patronal va dir que no. La vaga es perllongà dos mesos, i el 17 de febrer de 1902 deixà de ser vaga del metall per convertir-se en vaga general. La Guardia Civil i l'exèrcit van ocupar els carrers — l'escorxador va haver de ser pres a punta de baioneta — i entretant el Sometent patrullava i detenia vaguistes. Ramon Casas sintetitzà el que s'esdevingué a *La càrrega*; el resultat va ser disset morts, dos cents dirigents detinguts, mil cinc cents acomiadats i la clausura de locals, societats i publicacions obreres. No es va aconseguir res, a banda d'un més gran malestar obrer — que es concretaria en les setanta quatre vagues que l'any següent van commoure Barcelona — i l'espant dels sectors benestants de la ciutat, que més que una vaga es temien, per un excés de basarda, una revolució en tota la regla. Els darrers dies de la desfeta vaguista un enorme cartell col·locat a la Ronda de Sant Antoni deixava escrit una mena de testament desesperat: «Burgesos, Mediteu». Feia temps que es meditava. Es tenia el convenciment que el país havia de canviar. I l'interès era compartit per les classes mitjanes urbanes, molts fabricants, propietaris rurals i comerciants, i també per una intel·lectualitat liberal, fins i tot pel tradicionalisme catòlic. Era un interès ben bé de la nació, del conjunt de les seves classes socials. Però els qui podien canviar la situació i endegar-la políticament més enllà de la protesta concreta, simbòlica o moral, no eren precisament les classes subalternes, interessades sí, però aculades per la força i a les quals es demanava tan sols el suport, però no la participació activa — i la contrapartida política i social consegüent — en el procés de canvi.

Hi havia l'aire de canviar l'estructura política i administrativa, corrupte i centralista, ineficaç en tot el que no es referia als mecanismes represius. Però un canvi que afectava indústria i demografia, economia, política

6. La millor narració dels esdeveniments finals de Verdaguer a J. Pereña, *Els darrers dies de la vida de Jacint Verdaguer*, Barcelona, Barcino, 1955, especialment el capítol XIV.

i administració, necessitava també de manera peremptòria un canvi en el model cultural i moral que facilités, justificqués i autoritzés el consens que demana qualsevol renovació de societat com la que es dibuixava i projectava. El noucentisme naixent, expansiu i brillant, va anar imposant un model ètico-polític que tan sols assolí una mena de consens, el consens institucional, però no el polític, ni el cultural, ni el social, ni el moral o civil, a causa de la seva praxi política i cultural plena de pors. I això significà que en l'imaginari popular — popular, i no solament obrer — es consolidés una definició rudimentària i eficaç de com eren els “altres”, i per tant l'inici d'una consciència identitària — és a dir cultural i moral — pròpia, en la que s'entrelligaven catalanitat i justícia social (una expressió de l'època ben bonica, carregada de sentit moral i amb una tradició llegendària). En el delicat — per complex — tombant de segle el procés d'adquisició d'una simbologia social, i per tant la formació d'un patrimoni identitària, va ser important per legitimar les actuacions tant de les classes subalternes com dels sectors dominants, i al centre d'una Barcelona cruelment convulsa, el “cas Verdaguer” va simbolitzar la noció de *conflicte* com element fonamental i definidor de la relació entre “poderosos i humils” en el sentit més net i simple, sense matisos, perquè els símbols mai tenen matisos, només usos explicatius i cohesionadors. La peça teatral que S. Rusiñol escriví sobre el conflicte verdaguerià el 1903 — *El Místic*⁷ — és exemplar en el que dic. S'escenificà al Teatre Romea el 1904, Verdaguer era encarnat per Enric Borràs i l'èxit que obtingué féu que l'obra, traduïda, s'estrenés el mateix any al Teatro de la Comedia, a Madrid. *El Místic* és una valuosa síntesi de l'argumentació popular que fonamentà el valor simbòlic del “cas Verdaguer”, tant de la seva clau identitària — els “uns” i els “altres” — com de la necessitat d'encobrir el conflicte per mitjans diversos enlloc d'assumir el seu alligament — un canvi d'actitud ètica — per part dels “poderosos”. Rusiñol escrivia sobre un fet recentíssim, molt viu, per a un públic que sabia de què anava la qüestió, que tenia idees pròpies sobre com s'havien esdevingut fets, intencions i motius. Rusiñol hi va incloure tots els ingredients que, des del popular coneixement biogràfic de Verdaguer, podien consolidar una imatge simbòlica. Per exemple les relacions entre poder polític i eclesiàstic i els usos funcionals de la religió: un dels personatges, el Sr. Andreu, diputat provincial que acompanya al Bisbe en una visita al domicili de Ramon — sacerdot que encarna a Verdaguer sobre l'escena — exclamava

Des d'aquesta galeria es veu tot el meu districte electoral (...) he procurat fer algunes millores morals. Jo en religió, no vull amagar-me'n, sóc oportunista, és a dir faig com diu el Sr. Rector: només compleixo. Però m'he fet càrrec que el districte necessita tenir creences, i he treballat el que he pogut perquè en tinguessin (p. 54).

7. S. Rusiñol, *El Místic*, Barcelona, 1904.

A la qual cosa el Rector responia que «El Sr. Diputat provincial ha fet molt. Des de que és poder augmenta la devoció». Però el diputat provincial era feliçment pragmàtic i no va voler estar-se d'explicitar-ho al Rector:

Regular. Aquest és un districte industrial. I com que allí on hi ha indústria hi ha fàbriques, i ont hi ha fàbriques hi ha exaltament, jo fins he procurat devocionar per política. El que té temor de Déu, té temor de l'amo, i el que té temor de l'amo fa de més bon guiar i fer-lo entrar a la raó que convé a l'amo" (p. 55).

De seguida s'estableix un diàleg amb el Bisbe, també present a la conversa: «Política egoista, Sr. Diputat». A la qual observació el diputat precisa: «Política realista. La religió és un factor moral del que ens servim els polítics» (p. 55). Naturalment el Bisbe desmenteix aquella afirmació del polític, i en el moment de l'ordenació sacerdotal de Ramon, el protagonista, li posà per model de conducta sacerdotal les Benaurances. I l'aconsellà, amb un punt de dramatisme, «per fer bé no et dobleguis per ningú, que Crist també va dir Benaventurats sereu vosaltres quan per amor de Mi us maleeixin» (p. 69) i altres consideracions sobre els pobres i la «humanitat miserosa» que més endavant mossèn Ramon, en plè conflicte, li farà empassar amb contundència al senyor Bisbe i al seu Secretari Rusiñol proposà el conflicte quan mossen Ramon, que ja ha adquirit un gran renom literari, és dedica a aplicar els consells del Bisbe i ajuda als pobres. En concret quan una baronessa, un poeta anomenat Jordi de Pous i el Diputat provincial el necessiten per organitzar una festa benèfica: «es tracta d'una festa pels pobres. Una festa ben bé per a ells. La festa de la misèria protegida per la riquesa» (p. 121) segons explicava amb memorable sinceritat el senyor Diputat al públic. Prosseguia una conversa en la que Rusiñol s'ocupà de ridiculitzar, usant tota mena de tòpics, el proverbial civisme dels "rics" vers els "pobres", fins arribar al moment en què Ramon, el bon capellà, demana que la baronessa aculli a casa seva un presidiari. En aquest punt, la tensió dramàtica era ben bé un paral·lelisme (deliberat?) de la relació de Verdaguer amb la casa Comillas segons la versió que circulava pel carrer, i que el mateix poeta havia explicat en els seus escrits vindicatis a la premsa l'estiu de 1895 tot materialitzant el seu enfrontament definitiu amb les jerarquies. En aquell diàleg que Rusiñol anava fent pujar de tensió, es desgranava la identificació d'un grup en front d'un altre, sobretot quan mossèn Ramon feia en veu alta una reflexió emblemàtica per a tot l'assumpte: «per què no ho donen? Perquè dubten; perquè volen anar al cel però volen anar-hi en cotxe» (p. 134). El Diputat s'exclama i li demana humilitat; la baronessa s'esvera i l'acusa, precisament, de *pertorbat*. Una acusació important, la de *pertorbat*, si es té present que havia estat el primer element de desautarització a les actuacions de Verdaguer d'ençà que s'havia anat

covant el conflicte amb les autoritats, però també una de les acusacions que causà més enrenou per les dimensions públiques que tingué, sobretot després que l'exàmen psiquiàtric pericial de Giné i Partagàs constata la salut mental del poeta. És clar que els exorcismes eren presents en el relat de Rusiñol, però presentats com maledicències referents a un hipotètic embruixament del protagonista causat per una "mala dona" que al capdevall l'autor exculpa mostrant-la com una dona simplement fidel al seu marit, empresari i sindicalista, a qui Mossèn Ramon protegeix fins que en la seva acció de proselitisme social cau sota les bales d'un pistoler. Finalment, Rusiñol escenificava pel públic la topada amb l'església; conflicte que presentava causat tant per la protecció del sacerdot a Marta i al seu marit sindicalista, com per la prohibició taxativa del Secretari del Bisbe al mossèn a seguir vivint amb ells. És el punt en què mossèn Ramon evoca les paraules que havia fet pronunciar al Bisbe en l'escena II a propòsit de les Benaurances i l'actitud d'un sacerdot, amb la qual cosa Rusiñol aludia a la qüestió de la doble moral de la jerarquia eclesiàstica tan present en la cultura popular. I encara més, perquè en recordar violentament el Secretari del Bisbe a mossèn Ramon que estava faltant a l'obediència, la resposta del mossèn era ben verdagueriana i molt popular: «Déu és el gran Jutge» (p. 192).

Rusiñol va coordinar i cohesionar tots els elements del "cas Verdguer", fins i tot el de les lluites notarials testamentàries dels darrers dies de la seva vida i l'obscur destí dels papers privats del poeta; però quan en ple tràfec dramàtic entra en escena la notícia de que ha estat assassinat Miquel, el sindicalista marit de Marta, al qual «van matar d'un tret, predicant pel món, fent de missioner dels pobres» (p. 234) l'obra avança cap el desenllaç fent paral·lelismes entre l'obrer descregut, revolucionari i militant que era Miquel, i Mossèn Ramon, tot presentant la comunió d'ideals d'un i altre. Don Santiago Rusiñol no va tenir cap mania en proposar aquell paral·lelisme, exposar i ordenar, al límit, el simbolisme que havia anat prenent la qüestió Verdguer en el carrer. És clar que un Verdguer políticament revolucionari i descregut era una barbaritat, naturalment que sí. Però la proposta de Rusiñol no era aquesta, sinó presentar com eminentment revolucionària una sublevació ètica davant els poders polítics i la jerarquia eclesiàstica, desautoritzant la seva històrica funció de direcció ètica i legitimant moralment, a través de l'actitud de Verdguer transformada en metàfora, les actituds rebels populars davant la injustícia. I el consens cultural popular sobre aquestes qüestions tenia una llarga i rica tradició. Rusiñol ho sabia? El públic segur que sí.

I dues observacions més referents al desenllaç triat per Rusiñol en relació al conjunt del drama. Quan al bell mig de la sublevació del capellà el dramaturg havia fet exclamar al Secretari del Bisbat, «ens creiem tractar amb un cristià, amb un dels nostres, i crec que ens havem equivocat» (p. 247) marcava precisament la ratlla d'on eren "uns" i on els

“altres”. Encara més, en ple desenllaç final Rusiñol feia exclamar al Secretari del Bisbe, davant el sacerdot ja mort, exactament la idea contrària: «Plorem-lo tots! Ha mort *un dels nostres, un sant i un gran poeta*. Resem-li una Ave Maria» (p. 256). Rusiñol presentava d'aquesta manera l'esforç d'apropiació institucional dels qui havien incordiat Verdaguer. Una apropiació que començava l'endemà mateix de la seva mort, i que es centrà en procurar esborrar tot rastre del conflicte, del simbolisme de la seva insurrecció ètica, que era tanmateix el més present, fonamentalment present encara que molesti, en l'imaginari simbòlic popular. Gaziell s'hi havia referit rememorant i valorant la crònica del seu enterrament al qual va assistir:

D'aquella immensa multitud que acompanyava la seva despulla, l'havien llegit molt pocs. Tots però coneixien d'oïda la seva lluita amb els superiors eclesiàstics i amb el Marquès de Comillas, es condolien del llarg calvari que li fou imposat, i s'havien enardit un moment o altre, en favor o en contra d'aquell home de l'home en perill, molts més a favor que en contra (...). Per això anava tan ben acompanyat entre aquella gent desconeguda, pobra i il·letrada, caminant pel fang, que desconeixia gairebé en absolut el poeta, però que admirava com un germà rar, l'home també humil, el capellà que no era tan sols rector ni canononge, però que s'havia fet llegendari patint persecució per la Justícia, per la mateixa llum superior que també ella, la multitud, també sempre cercava. De tant en tant, parelles de la Guàrdia Civil o de policia vigilaven la ruta⁸.

En efecte, el literat comptava ben poc, la memòria era per l'actitud del personatge i la metàfora del seu conflicte. Rusiñol — i tothom — ho tenia ben clar, per això posà en boca de l'inefable Secretari del Bisbe els dos elements que en el futur immediat s'utilitzarien per ocultar-ho: la “santedat”, equiparada en aquest cas a “ingenuïtat” (al capdevall mai cap instància eclesiàstica va proposar l'inici d'un procés de canonització), i el “literat”, el poeta, naturalment intocable.

A això exactament va fer referència aquella magna assemblea de diputats provincials que, tretze dies després del comiat multitudinari i popular al capellà, es va reunir per manifestar el seu particular i solemne homenatge al bell mig d'una ciutat amb les garanties constitucionals suspeses, amb freqüents manifestacions anticlericals⁹, amb els Jocs florals d'aquell any prohibits i animats per corredisses i cops, i amb un rosari de vagues: setanta quatre concretament. Si tota aquella gent no eren els qui havien anat a l'enterrament de Verdaguer, d'on van sortir els milers que l'acomiadaren? El Baró de Viver va concretar l'homenatge institu-

8. Gaziell, *Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí, 1893-1914*, Barcelona, Aedos, 1967, IV ed., pp. 157-158.

9. Per exemple, al barri Gràcia s'havia intentat desfer la processó de Corpus el 2 de juny, i hi ha raons per pensar que els protagonistes bé podien haver assistit tanmateix a l'enterrament de Verdaguer pels motius que explicava Gaziell més amunt.

cional, vull dir l'homenatge dels que ni havien fet vagues, ni havien desfet processons, ni havien corregut davant de la guàrdia civil reclamant els Jocs florals. Va dir que la Diputació faria un Monument sufragat per pública subscripció de les institucions i forces vives. I ho argumentà així:

Con la desaparición de Mosén Jacinto, ha perdido España, Barcelona y Cataluña un genio superior, verdadera gloria nacional: que Barcelona representaba para él algo así como su propia familia y el duelo general que alcanzó su muerte, se exteriorizó como imponente prueba de afecto y de respeto en el acto de su entierro, manifestación determinada sólo por sus propios méritos y tan espontánea y grandiosa como no podía nadie imaginarse¹⁰.

No era gran cosa com a discurs, però les intervencions posteriors van deixar ben clar que s'homenatjava la literatura, les qualitats literàries i patriòtiques de Verdaguer. Ernest Vilaregut — silvelista — feu un discurs llarg aclarint que Verdaguer

era un poeta épico y sólo por un desdoble de sus geniales facultades, provocado por su vocación religiosa y por los accidentes y sinsabores de su vida, fué místico insigne” Però això sí: “lo más sobresaliente de nuestro Verdaguer, el florón más hermoso de su diadema poética es el ser un poeta exclusivament catalán, de alma puramente catalana.

Ningú es referí a la naturalesa conflictiva de la seva actitud¹¹. Els diputats s'apaludiren i es tancà la sessió. Havien complert i fins el 21 de febrer de 1903 — l'any que Rusiñol publicava *El Místic* — no se'n tornà a parlar.

Fou aleshores, mig any més tard, que la Diputació convocà a reunió els qui en el seu criteri havien d'estar interessats en homenatjar Verdaguer, les «forces vives», expressió que es va limitar a les entitats econòmiques i corporatives de les classes benestants de la ciutat, el recurs al riquíssim i puixant teixit associatiu popular no entrava, segon sembla, en els càlculs. I el resultat va ser evident. Es convocà 67 entitats de les quals només van assistir a la reunió 18: Instituto agrícola catalán de San Isidro, Cámara de comercio de Barcelona, Lliga de Catalunya, Real Academia de medicina y cirugía, Asociación de arquitectos de Cataluña, Centro de maestros de obras, Academia de la juventud católica, Academias pedagogicas, Colegio de abogados, Centro excursionista de Cataluña, Círculo artístico, Colegio de corredores reales; Academia de jurisprudencia y legislación, Colegio de procuradores de Barcelona,

10. Acta de la sessió del Ple de la Diputació de Barcelona del 26 de juny de 1902; AHDB, lligall 3845, any 1902, exp. 79, doc. n. 1.

11. Només el diputat republicà J. Vidal i Valls va fer una breu al·lusió als orígens socials de Verdaguer. De fet també s'hi referí Vilaregut en parlar de l'accidentalitat mística de la seva obra.

Sociedad “Niu Guerrer”, Asociación de católicos de Barcelona, Círculo artístico de San Lluç, Sociedad literaria y artística¹². Es va llegir l’acord de la reunió de la Diputació celebrada mig any abans, segons la qual es proposava erigir un Monument al poeta per subscripció pública «a la que se invite a los altos poderes del Estado»; i acte seguit convidà als assistents a pendre la paraula. El Sr. Ignacio Girona, president del Instituto agrícola catalán de San Isidro, va agrair la invitació i va dir que tots els presents havien de «cooperar y coadyuvar a la idea para que esta se tradujera pronto en realidad efectiva». Ramon Casades, en nom del Colegio de procuradores, es va adherir a les paraules de Girona. És clar que quan la presidència va proposar la constitució d’una Comissió dels allí presents que cooperés amb la Diputació, el mateix Girona es va alçar i va dir que no calia, que tots confiaven en el president de la Diputació, el qual va dir “gràcies” i proposà l’aprovació d’una al·locució pública sobre el tema; Francesc Albó, de la Juventud católica, demanà que es redactés en català. El baró de Viver ho acceptà, i sense més concrecions s’alçà la reunió. Havia començat a dos quarts de cinc i s’acabava tres quarts més tard, a un de sis¹³.

L’al·locució consistí en quatre fulls que exposaven, als hipotètics subscriptors, una valoració dels mèrits literaris de Verdaguer i la seva contribució a la modernització de la llengua; es demanava la participació als poders públics, als ajuntaments i a les «corporacions més prestigioses en tots los ordres del saber y de la activitat, á les entitats de més limitada esfera; des de’ls estaments més capdals, als de més modesta posició»; tanmateix mai es va convocar aquests darrers a participar-hi directament, la seva invocació, com en l’activitat política, no passava del recurs a la retòrica. L’al·locució, d’altra banda, es redactà però mai es va publicar. Quedava en el secret de l’activitat institucional¹⁴. Una activitat que és limitada a sol·licitar al rei l’encapçalament de la subscripció pública — a la qual cosa accedí amb la quantitat de 2.500 pts. — aprovar, el 27 de febrer de 1903, la subscripció de la pròpia Diputació per una quantitat de 50.000 pts. i iniciar una campanya que no va tenir quasi transcendència pública. Un any més tard, en la sessió que la Diputació celebrà el 12 de gener de 1904, el diputat Manuel Farguell es queixà de la situació

pues las entidades y corporaciones que tanto blasonan de su amor a las cosas de esta tierra, ni siquiera han contestado a la invitación que oportunamente se les dirigió por la Diputación: que no es posible que las cosas sigan así y por lo mismo precisa que se escogite medio de activar esa suscripción y si no se consi-

12. *Acta de la reunió de Corporacions celebrada al Palau de la Diputació el dia 21 de febrer de 1903*, AHDB, lligall 3845, exp. 79, doc. n. 17.

13. Les al·lusions de la reunió provenen de l’*Acta*, referenciada a la nota 12.

14. El text complet de l’al·locució es conserva, manuscrit, a AHDB, lligall 3845, exp. 79, doc. n. 21.

gue dentro de un plazo prudencial que se señale que se erija el Monumento por la Diputación que con ello al honrar a tan insigne poeta se honrará a si propia¹⁵.

S'encarregà al propi Farguell de convocar una segona reunió d'entitats, i ho va fer amb els mateixos criteris de la convocada l'any anterior: el conjunt del teixit associatiu popular no va ser cridat, no comptava. El resultat fou el mateix. Les entitats assistents sumaven una dotzena: Cámara de comercio, Fomento del trabajo nacional, Sociedad económica de amigos del país, Ateneo barcelonés, Real Academia de buenas letras, Asociación de arquitectos de Cataluña, Centro de maestros de obras, Academia de la juventud católica, Colegio de abogados, Círculo artístico, Colegio de procuradores, Consistorio de los juegos florales, el Círcol artístic de Sant Lluç, i l'Orfeó català, l'excepció. Ningú es va comprometre a fer donacions però sí a promoure subscripcions. Joan Maragall, per l'Ateneu, explicà que ja s'havia obert una subscripció pels socis, Ramon Casades notificà que el Col·legi de procuradors aportava 500 pts. i Joaquim Cabot anuncià que l'Orfeó havia decidit donar un concert a benefici del Monument. Finalment, Pella i Forgas en representació de l'Ajuntament, comunicà que el Consistori havia acordat cedir l'espai d'encreuament entre la Diagonal i el Passeig de Gràcia per ubicar el Monument. La reunió es donà per acabada i ningú es molestà a impulsar el projecte. Durant set anys no van fer res. Entretant, Verdaguer era escenificat amb èxit des d'aquell mateix 1904, i llegit en veu alta a l'àmbit familiar per tal de "educar"¹⁶.

Quan al juny de 1910 es va reprendre el projecte a petició del diputat provincial Folguera i Duran, el panorama havia canviat molt. La vella política — el torn de liberals i conservadors — d'ençà les legislatives de 1901 amb l'èxit de la candidatura dels "Quatre presidents", havia iniciat un declivi cert a desgrat de mantenir alguna força en districtes interiors de Catalunya. El somort republicanisme barceloní va tenir un tomb de vitalitat a les mans de Lerroux que derrotà reiteradament a la Lliga al llarg dels anys, però que acabà sent arraconat. Primer, a partir de la formació de "Solidaritat Obrera", on els representants lerrouxistes foren expulsats pels obrers assistents i, sobretot, d'ençà el 1909 a causa de la seva actitud en els fets de la Setmana tràgica. Però entretant havia fet anar de reculons a aquell nou partit del 1901, la Lliga, que d'una política d'orientació inter-

15. *Acta de la Sessió celebrada el 12 de gener de 1904*; AHDB, lligall 3845, exp. 79, docs. n. 41-42.

16. Josep Miracle dona notícia d'aquesta circumstància a *Si Verdaguer no hagués estat Mossèn Cinto*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", juliol-setembre de 1952, p. 310. També dona notícies similars C. Pi Sunyer, *Maria Pi Sunyer i el seu temps*. Sobre la lectura, en veu alta, de obres de Verdaguer vegeu l'anecdota referida per M. Verdaguer, *Medio siglo de vida barcelonesa*, Barcelona, Barba S.A., 1957, pp. 99-100.

classista, aglutinadora i prou radical pel que feia a la reorganització administrativa de l'Estat, anava fent via cap a un conservadurisme palès, per exemple, en l'actitud d'alguns dirigents davant les temporades vaguistes de 1902-1903 i 1904. Una actitud que no concordava del tot amb el gruix de la burgesia catalana, que va mostrar més comprensió per la situació que havia empès els obrers a la vaga que no pas alguns dirigents de la Lliga. El partit, puixant tanmateix en els intersticis institucionals, s'anava escorant en el que seria una constant, el seu accidentalisme. Símbol recurrent d'això és la gloriosa visita que un grup de regidors regionalistes, comandats per Francesc Cambó, féu al rei durant el seu recoregut per l'Ajuntament de Barcelona malgrat l'acord del partit de boicotejar la visita. No hi ha massa raons per creure que a Cambó o a Duran, o al mateix Prat de la Riba els amoïnés gaire el daltabaix que allò provocà dins el partit i que acabà amb l'escissió petita, però de gent notable, que més tard editaren "El Poble Català" i fundaven el Centre nacionalista republicà. Al capdevall, els que es quedaven a la Lliga ara tenien les mans lliures per constituir un partit d'objectius nets i clars que al llarg dels anys, i pel seu propi desplaçament conservador, va estrènyer la seva base social inicial. Van ser gent amb sort, però. Malgrat les derrotes electorals amb què Lerroux els va anar amargant, un fet violent va donar un respir a aquella gent: l'assalt al setmanari "Cu-Cut!" i a la redacció de "La Veu de Catalunya" van permetre que la Lliga recuperés la direcció política del país gràcies al moviment de Solidaritat catalana. Que la Lliga, gràcies a la reconversió del moviment solidari en candidatura electoral, recuperés aquella direcció momentàniament, no significava que Solidaritat fos una eventualitat afavoridora en exclusiu de la política de la dreta i que els seguidors del moviment solidari fossin poc més que uns il·lusos. Solidaritat catalana, com a fenomen unitari ubicat en el moment històric que s'esdevingué, afectà el conjunt de la nació amb intensitat ben duradora, molt més que la política electoral, la qual tingué efectes només conjunturals i per cert, ben negatius. L'èxit electoral de la candidatura solidària controlada en termes absoluts per la Lliga, va iniciar la construcció d'un mur entre el partit del catalanisme oficial i les classes mitjanes — i no cal dir els treballadors — que acabaria la seva edificació, pedra a pedra, el 1917 tot abocant-se a unes aliances difícilment comprensibles des de la perspectiva de renovació, i per tant democratització, que havia emparat els seus inicis i que fecundava en el catalanisme. El projecte de renovació va ser perdut en l'acció. Aquest era el contingut del context nou al que es referia Serra i Boldú en valorar els canvis que propiciaren la segona fase del Monument a Verdaguier quan escrivia que:

ni los presidentes de las entidades que concurrieron a la primera reunión de fuerzas vivas eran los mismos, ni lo era el de la Diputación, que así como los restantes componentes de la Corporación provincial procedían de distinto régi-

men como resultado del cambio operado en la política barcelonesa en la primera década del siglo actual¹⁷.

El president de la Diputació era Prat de la Riba, i la petició de Manuel Folguera de revisar l'afer del Monument al poeta va ser acceptada¹⁸. Tanmateix no fou fins l'onze de febrer de 1911 que Prat encarregà un informe sobre la situació (i encara després d'haver insistit novament Manuel Folguera a la sessió del 8 de novembre de 1910) a una Comissió provisional de diputats formada per Antoni Suñol, Manuel Folguera, Lluís Pericas i Fèlix Fages¹⁹. Van treballar depressa i dos mesos més tard, el 22 d'abril, la Comissió presentava un extens i ben confeccionat informe sobre l'assumpte. Hi havia una estat dels comptes, una valoració dels motius de l'endarreriment i propostes per a prosseguir eficaçment. Segons l'informe²⁰, la principal causa d'aquella situació de bloqueig havia estat el desordre, la falta de coordinació amb l'Ajuntament i les entitats que haurien d'haver donat suport, a més d'una desidia general; i posaven per mostra que, nou anys després d'haver pres la decisió inicial, ni tan sols s'havia fixat el lloc d'emplaçament, car la notícia que Pella i Forgas havia donat a la reunió de 1904 sembla ser que no s'havia concretat.

Les propostes de relleu de l'informe consistien, primer en el nomenament immediat d'una Comissió de seguiment formada per diputats de tots els partits representats a la Diputació, amb la missió inicial de negociar amb l'Ajuntament la cessió d'un espai a la ciutat per a l'emplaçament del Monument. Un cop assolit aquest objectiu l'informe proposava començar d'immediat una campanya de difusió de la iniciativa per tal de recaptar el màxim de subscripcions possibles i finalment que la Diputació posés a disposició de la Comissió la infraestructura necessària — personal i diners — per al funcionament eficaç de la Comissió.

Tot fa pensar que l'informe tingué el seu efecte: el 16 de maig s'aprova per unanimitat el nomenament d'una Comissió de seguiment formada pels diputats provincials Joaquim Cabot (amb funcions de president) Joaquim Suñol, Lluís Pericas, Santiago Valentí, Joaquim Sostres, Caietà Marfà i Manuel Folguera. El 17 de juliol enviaven un escrit a l'Ajuntament sol·licitant l'espai format per la cruïlla de l'Avinguda Diagonal amb el Passeig de Sant Joan per a l'emplaçament del Monument. El 10 d'octubre del mateix any l'Ajuntament va respondre afirmativament²¹. El 27 de novembre s'aproven les bases del concurs d'avantprojectes i es feien públiques en un full volant signat, en aquella mateixa data, per

17. V. Serra y Boldú, *La Diputación provincial y el poeta Verdaguer*, "Hoja Oficial. Segunda época" (Barcelona) 7.2.1927.

18. *Diligència de 25 de juny de 1910*, AHDB, lligall 3845, exp. 69, doc. n. 45.

19. *Acta de la Sessió de 11.2.1911*, AHDB, lligall 3845, exp. 69, doc. n. 46.

20. *Dictamen*, AHDB, lligall 3845, exp. 69, docs. n. 48, 49, 50, 51.

21. AHDB, lligall 3845, exp. 69.

Joaquim Cabot Rovira²². A partir d'aquell moment s'inicià la campanya de promoció. L'activitat, per un temps, fou intensa. La Comissió va fer saber, en una allocució pública, que el projecte es reprenia perquè hi havia gent nova en la vida política:

Els canvis qu'en els individus d'aquesta Corporació s'han succehit d'una banda, y per altra la complexitat que ha tingut la vida ciutadana, han distret fins avuy l'atenció pública d'aqueix deute tan sagrat [el Monument a Verdaguier] retardant el compliment d'aquell acort. Mes, com portarlo a cap constitueix un compromís solemne que la Diputació te ab nostre poble, avuy ens dirigim a tots els admiradors del gran poeta, reclamant llur col·laboració.

Els diputats tenien la consciència de representar un aire nou i era cert, però els motius no havien variat; la resta del text era practicament igual que el de 1904, sobretot en la intencionalitat última, la d'alçar un Monument literari, a la «Fe, la Patria y la Belleza Eterna». La campanya de subscripció s'inicià paral·lelament a la convocatòria del concurs d'avantprojectes. La normativa era complexa, es tractava d'un concurs internacional els participants al qual havien de presentar els avantprojectes corporis en guix «o altra matèria dura» a l'escala de 5%; havien de tenir en compte l'emplaçament — Diagonal - Passeig de Sant Joan — i serien valorats per un Jurat constituït pel president de la Corporació, tres tècnics nomenats per la Diputació, dos diputats provincials i tres artistes escollits pels concursants; cosa gens usual en d'altres concursos, i que en aquest cas va generar complicacions diverses. Als avantprojectes corporis s'hi havia d'afegir una memòria descriptiva i dues pliques tancades, una amb el nom de l'autor i l'altre amb el nom dels artistes proposats per a ser incorporats al Jurat. El pressupost havia de voltar les 150.000 pts., els finalistes no podien ser més de quatre. La data de presentació es fixà pel 31 de març de 1912 i el resultat es faria públic la nit de Sant Jordi del mateix any²³.

Els terminis van ser escrupolosament complerts. La sessió per saber quins artistes designats pels concursants havien de ser incorporats al jurat es celebrà el 2 d'abril. Van concursar 39 avant projectes que donaren els vots a: Josep Llimona (21 vots); Manuel Fuxà (16 vots) i un empat entre Miquel Blay i Pere Carbonell (9 vots cada un) que es resolgué en sorteig favorable a Pere Carbonell²⁴. Finalment, el tretze d'abril es reuní el Jurat

22. Les bases del concurs d'avantprojectes es van publicar al "Boletín Oficial de la província de Barcelona", n. 304, (22.12.1911).

23. *Ibidem*.

24. AHD, lligall 3846. No consta n. d'expedient ni els documents estan numerats. En aquest lligall hi ha tota la informació sobre el concurs: noms dels participants, artistes votats per cada un, i carpetes amb els projectes i memòries. Dissortadament l'extensió limitada d'aquest article no em permet ni reproduir els noms de tots els participants ni els

presidit per Manuel Folguera (delegat per Prat de la Riba) i constituït per Josep Llimona i Manuel Fuxà (Pere Carbonell va declinar la invitació) en qualitat d'artistes; Bonaventura Bassegoda, Josep Font i Josep Junoy per la part tècnica, i els diputats provincials Joaquim Cabot i Santiago Valentí. Els avant projectes guanyadors van resultar ser els de Josep M. Pericas — arquitecte — i Joan Borrell — escultor — (8 vots); els germans Lluçà i Miquel Oslé — escultors — (7 vots); Alexandre Soler March — arquitecte — i Eusebi Arnau — escultor — (5 vots), i Josep Clarà — escultor — (4 vots)²⁵.

De fet, sorpren l'alta qualificació als germans Oslé perquè l'avant-projecte era un dels més fluïxos en contingut, tècnicament inferior a molts d'altres i amb un pressupost francament confús. El conjunt dels 39 concursants, en la memòria adjunta a l'avantprojecte corpori, exposaven la seva interpretació de l'obra verdagueriana. Són textos interessants i tots s'ajustaven, en termes generals, al criteri de la Diputació, és a dir, una "monumentalització" de la literatura i de la pàtria. Tots excepte l'escultor Victorio Macho, un dels concursants amb més prestigi que contràriament valorava les dimensions populars, solidàries del sacerdot: «como sacerdote hubiera llegado al sacrificio en aras de la Caridad» i prosseguia descrivint el Monument amb un Verdguer «rodeado de pobres, ejerciendo su inagotable caridad (...) más abajo y en las mismas gradas, se ve la figura simbólica de la envidia rebolcándose de desesperación a los pies del virtuoso»²⁶. Macho ni tan sols va ser considerat a les votacions malgrat presentar un projecte tècnicament bastant més acurat que algun dels finalistes, com per exemple els Oslé que en plena construcció del Monument van mostrar la seva ineficàcia sent una de les causes del retard tècnic global i del desajustament pressupostari del conjunt de l'obra.

Dos mesos després del dictàmen, la Comissió va convocar el concurs definitiu entre els quatre finalistes que disposaren fins el 31 de desembre per presentar els projectes definitius. El Jurat es reuní el 25 de gener de 1913 envoltat de rumors i tensions sobre el resultat final. Clarà havia renunciat a participar-hi, a més Manuel Fuxà i Josep Llimona, van manifestar la seva negativa a prosseguir formar part del Jurat. La situació s'arreglà després d'una reunió entre els concursants i els dos dimissionaris.

artistes per ells triats. En qualsevol cas el llistat de noms proposats pels concursants ofereix un ventall netament modernista.

25. *Reunió del Jurat del dia 13 d'abril de 1912*, AHDB, lligall 3845, exp. 79, doc. n. 85.

De fet, Josep Clarà va quedar empatat amb Antoni Parera i Josep Domènech (3 vots cada un) en primera volta. una segona votació li otorga quatre vots. Clarà es sentí humiliat en conèixer el resultat i comunicà a la Comissió Verdguer que renunciava presentar-se al concurs definitiu amb aquesta lacònica nota: «Tinc l'honor i el sentiment de comunicar-li que me trobo obligat a renunciar al concurs de Monument a Mossèn Jacinto Verdguer».

26. AHDB, lligall 3846, carpeta n. 31: *Caridad e inspiración*.

Però el 18 de gener arribava a la Comissió Verdaguer un escrit signat per 82 intel·lectuals entre els que destacaven noms com els de Santiago Rusiñol, Juli Vallmitjana, Joaquim Casas Carbó, Ignasi Iglesias o Ricard Urgell. Els signants manifestaven al president de la Diputació — Prat de la Riba — la inquietud que sentien pels rumors escampats sobre la possibilitat de que el concurs quedés desert i es postergués indefinidament la seva construcció:

Els firmants han sentit la remor llunyana de que tal vegada es declararia desert el concurs del Monument a Mossèn Verdaguer, i altre de que eligirian a un arquitecte i aquest repartiria la part escultòrica entre els escultors que tan noblement han concorregut al mateix. Lo primer fora tan de doldre que tal vegada se inutilitzaria per sempre més l'acció dels concursos. La segona, fora tan incongruent com els resultats positius de la mateixa obra que esn abstenim de donar-hi crèdit. Doncs bé, nosaltres que creiem que entre els tres n'hi ha un per damunt de les esperances que teniem, creiem que deixar desert el concurs fora tal volta privar a Barcelona d'un dels Monuments que més han de contribuir a embellir-la²⁷.

No hi ha motius per creure que es tractava d'una baralla gremial a causa que d'entre els 82 signants tan sols tres eren escultors i la resta escriptors, pintors i gent de lletres. I de fet van tenir raó en el que va passar.

La reunió del Jurat es celebrà set dies més tard, el 25 de gener de 1913, presidida per Prat de la Riba, i amb l'assistència de J. Cabot, Valentí i Camp, M. Fuxà, B. Bassegoda, J. Junoy, Font i Guma, Puig i Cadafalch i Josep Llimona. Prat, sense més, demanà als assistents

com a qüestió previa, si devia o no declarar-se desert el concurs". Acte seguit intevingué Josep Junoy "referint-se al criteri seu sostingut en anteriors deliberacions del Jurat va declarar que al seu entendre s'havia de declarar desert el concurs, anunciant que de conformitat amb aquest criteri s'abstindria de pendre part en totes les deliberacions i votacions posteriors.

La resta del Jurat va manifestar que no procedia declarar desert el concurs. Tot seguit Prat demanà si «l'element arquitectònic és primordial en un Monument o no». El debat, segons l'Acta de la sessió, fou intens, la conclusió majoritària fou que sí, que era imprescindible, amb l'excepció de Valentí i Camp. El debat prosseguí sobre quin era el millor projecte. Prat defensà el de Pericas/Borrell i va ser recolzat per Font i Gumà i Bonaventura Bassegoda. Però es diferencià entre la part arquitectònica i l'escultòrica. Cabot s'hi oposà invocant les bases del concurs, però l'observació fou desestimada i

27. AHDB, lligall 3845, exp. 79, docs. n. 291, 292, 293.

se considerà que malgrat les qualitats del relleu de Borrell, dels bocets d'Arnau i d'una part de l'estàtua dels Oslé, en conjunt cap dels elements escultòrics presentats dona garanties suficients per ésser escollit.

Segons l'Acta es deliberà llargament, i a la fi Puig i Cadafalch proposà «declarar desert el concurs en el que es refereix a la part escultòrica i obrir nou concurs lliure per executar-los». Per contra, Font i Gumà i J. Cabot proposaren un nou concurs per la part escultòrica, però restringit als qui havien pres part a l'actual. La solució s'acceptà amb els vots contraris de Manuel Fuxà i Valentí i Camp²⁸. De fet, havia succeït el que temien els signants del document del 18 de gener. Aquella decisió complicà molt el futur. Finalment, el 27 de desembre del mateix any el Jurat adjudicava a Nicolau Borrell l'execució de les quatre estàtues que figuraven en el projecte arquitectònic de Pericas, i als germans Oslé se'ls encarregava l'execució dels tres relleus. Tot sota dues condicions: que els escultors premiats hauran de sotmetre's al pressupost presentat, i amb una previsió de finalització per al juny 1916²⁹. Sis mesos més tard es cel.lebrava l'acte de col·locació de la "primera pedra" a l'encreuement de l'Avinguda Diagonal amb el Passeig de Sant Joan. La darrera pedra no arribaria fins deu anys més tard.

En els tres anys transcorreguts entre la segona crida pública de la Diputació a la ciutadania per reprendre el projecte del Monument (1911) i la col·locació de la primera pedra (1914) la Comissió Verdaguer s'abocà a recollir subscripcions per obtenir els fons econòmics necessaris. L'orientació va ser tanmateix similar a la de la primera fase; convocà una reunió d'entitats. El llistat, en aquest cas era molt més ampli que el de 1903 o 1904. Però els resultats van ser significatius. El llistat que convocava a 175 entitats de la província només va obtenir l'assistència de 31 societats a la reunió de l'onze de novembre de 1911. D'aquestes, 11 eren associacions obreres i populars, com El CADCI, l'Ateneu obrer de Barcelona, la Casa del pueblo, l'Escola nocturna obrera de granollers, o l'Ateneu enciclopèdic popular. La resta d'assistents eren associacions professionals, lúdiques, premsa i alguna entitat gremial; cap de literària — amb l'excepció d'un representant del Consistori dels Jocs florals — ni religiosa. Aquesta era una situació que contrastava amb el llistat dels convocats en el que majoritàriament hi apareixien entitats patronals, gremials, religioses i literàries³⁰.

28. Totes les referències a la deliberació provenen de: *Acta del Jurat anomenat per a fallar el concurs definitiu de projectes pel monument a Verdaguer*, AHDB, lligall 3845, exp. 79, docs. n. 360, 361.

29. AHDB, lligall 3845, exp. 79. Doc. sense numerar.

30. Els llistats d'entitats subscriptores, amb indicació de noms i cognoms dels donants, i relació de convocatòries d'entitats i participació econòmica de les societats i ajuntaments, formen una voluminosa documentació a AHDB, lligall 3846, exp. 79. No hi ha numeració dels documents.

Dos anys més tard el resultat econòmic era proporcional a aquesta situació. En el balanç de subscripcions consta la participació econòmica de 62 entitats. D'entre elles 36 eren de caràcter popular — un 58% del total associatiu que havia contribuït — i la resta es distribuïa entre gremis, entitats lúdiques, dues patronals, dues acadèmiques, dues literàries i una religiosa. Tanmateix, els diners aportats per gremis, o entitats patronals donaven quantitats bastant més altes que els dipositats per les entitats populars tot i que algunes havien organitzat festivals per recaptar diners, com l'Ateneu gracienc. El registre indica que les aportacions eren molt nombroses en quantitat de persones però fetes amb donacions petites que anaven de 1 pesseta a 0,10 cts. de mitjana. Per exemple, aquest era el cas de l'Institut obrer gracienc que recollí 9,10 pts entre 26 subscriptors, o el CADCI que recollí 572 pts entre quatre cents vint subscriptors, mentre que l'Institut agrícola català de Sant Isidre, amb només 19 subscripcions aportà 205 pts.; o la Cambra de comerç i navegació que recaptà 1.459 pts entre 66 subscripcions³¹. Prudenci Bertrana es referí a aquesta situació i al caràcter social que anaven prenent les subscripcions.

De manera amics meus que 'les llistes de subscripció sembla que resten en l'oblit dels catalans i de les corporacions de Catalunya? Verament, si tractant-se de Mossèn Cinto passa això, crec que no hi haurà ningú Monumentable a casa nostra. A mi no m'estranya, emprò, aqueixa calma i aqueixa penúria. Molt temps ha que sé que els nostres adinerats patriotes es limiten a demostrar-ho en coses que no costin diners. Si'l Monument es comencés per l'inauguració, serien moltíssims que hi farien acte de presència, sobretot si s'hi donava un caràcter més aristocràtic que popular. Contribuir a aixecar un Monument a un poeta no és cosa pels nostres rics, que, quan són pròdigs ho són per vanitat. Resulta vergonyós que per honorar al primer poeta de Catalunya es tingui que usar l'esperó, es tingui que recórrer als que viuen d'un sou, als menestrals i als Ajuntaments de tots els pobles tan o més endarrerits econòmicament, com els mateixos que fan petits sacrificis al contribuir amb el seu òbol, a tot lo que enalteix el nom de nostra pàtria. (...) A Mossèn Cinto la seva mateixa popularitat ja li serveix de Monument. No cal neguitejar-se per a que'l que anem a aixecar-li sigui tot lo esplendorós que li pertoca. Serà com sia, però serà fruit de la vera estimació del poble. Els poderosos ho han volgut aixís i l'ànima del poeta en resterà més agrada³².

La Comissió tenia confiança fonamentalment en els ajuntaments i corporacions, però la resposta no va ser massiva: el resultat final fou una contribució de 66 ajuntaments dels quals 49 corresponien a la província de Barcelona, i tots, com era d'esperar per la naturalesa econòmica limi-

31. Tota l'elaboració de la informació econòmica i societària procedeix de AHDB, lligall 3846, exp 79. Documents sense numerar.

32. P. Bertrana, *Sols unes paraules*, "Renaixement. Adherit a la Unió Catalanista" (Barcelona), n. 134, 26 de juny de 1913, p. 295.

tada del subscriptor, amb aportacions baixes. S'organitzà un concert al Palau de la música catalana a benefici del Monument, i la quantitat recaptada fou important (13.520,40 pts.), però s'estava lluny encara d'assolir l'objectiu pressupostat. El dia en què es celebrà l'acte de col·locació de la primera pedra la quantitat recaptada era de 99.091,56 pts, de les quals 2.500 corresponien al rei; 49.400 a la Diputació i 14.820 a l'Ajuntament de Barcelona. De fet, doncs, en tres anys d'activitat de la Comissió la subscripció tan sols havia aconseguit 32.371pts.³³ Els ingressos posteriors provinents de subscripció van ser, a partir d'aquesta data, irrelevantes.

Però era suficient per iniciar els treballs. Van començar les obres i la Comissió executà els primers pagaments. Ben aviat la situació es descontrolà: primer per problemes laborals amb els picapedrers als qui l'empresa contractada obligà a un horari laboral de 10 hores, superior a l'acordat, i es declaràren en vaga que durà dos mesos³⁴. Després, per l'incompliment en el subministrament i pagaments de la pedra de Montjuic. S'hi afegí que els germans Oslé no complien els terminis d'entrega i que l'arquitecte, J. M. Pericas es despreocupà greument de l'obra: Joaquim Cabot li escriví una carta contundent en la que deia «tot són queixes i protestes»³⁵ això era el 31 d'agost de 1917, havien passat tres anys de la col·locació de la primera pedra.. La guerra mundial estava en la seva plenitud, i els preus es van alçar, el pressupost se'n ressentí perquè els proveïdors actualitzaren els preus. La manca de bronze a causa de la guerra complicà més la situació i els Oslé prosseguien sense presentar res malgrat que la data d'entrega era depassada en un any. Per contra, van demanar un augment de 15.000 pts. en el seu pressupost. La Comissió els hi negà.

A mitjans de 1918 les dificultats econòmiques eren tan grans que Joaquim Cabot adreçà un carta a l'alcalde de Barcelona — Manuel Morales Pareja — demanant-li un ajut de 20.000 pts. La carta de Cabot descriu bé el bloqueig de la situació i les intencions de la Comissió. Primer indicava les dificultats econòmiques contra les quals havia hagut de lluitar des de bon començament (però no aludia per res la mala gestió de l'obra i la demora de decisions importants). Segon, l'efecte que la guerra mundial havia tingut sobre els preus dels materials, mà d'obra, acarregis i transports. Tercer, la necessitat consegüent d'augmentar els ingressos. Aquí hi havia el problema:

Aquests [els ingressos] foren mantinguts en l'inici per la subscripció pública i els donatius de les corporacions. La primera font és difícil ara de que serveixi per a solucionar el conflicte. Ha passat temps i ha desaparegut aquell caldejat

33. AHDB, lligall 3846, exp. 79, docs. sense numerar.

34. Acta de la Comissió Verdaguier (13.8.1915) i Diligència (3.9.1915); AHDB, lligall 3846, exp. 79, docs. sense numerar.

35. AHDB, lligall 3846, exp. 79, doc. sense numerar.

ambient dintre del que se forjen els col·lectius desprendiments pecuniaris. Fóra d'una dificultat extrema per a la Comissió, tornar ara a fer atmosfera, a remoure l'opinió pública. Se fa per tant precís anar a cercar en la segona font: l'auxili de les Corporacions públiques³⁶.

El text contrastava amb l'empenta inicial de 1912, quan els impulsors de la segona fase del projecte s'havien manifestat proclamant que el relleu polític representat per ells mateixos representava el millor garant del final felíç del projecte. A més, l'acció política se'ls començava a escapar de les mans. 1917 havia estat un any important i difícil que havia acabat amb unes aliances popularment inesperades. D'altra banda Prat de la Riba havia mort i Puig i Cadafalch l'havia substituït al capdavant de la Mancomunitat. L'assemblea de parlamentaris del juliol i la vaga d'agost havien acabat per decidir a Cambó salvar la monarquia recolzant un govern de concentració i formant el govern Maura-Cambó (altrament dit d'Unió nacional) al maig de l'any següent. Però els anys 18 i 19 van ser d'una gran agitació autonomista en presentar la Mancomunitat un projecte d'Estatut d'autonomia. Era un context que bé es podia considerar favorable al relleu de la campanya del Monument. És clar que la pressió popular autonomista anava de la mà d'una intensa agitació social que esverava els dirigents del país; sobretot l'any 1919 amb el conflicte de La Canadiense, el *lock-out* consegüent i la repressió someatenista i governamental habituals. A més, la crítica literària sembla que tingués per Verdaguer un menyspreu elegant. Ho dic perquè a les antologies literàries el mossèn tenia una presència en alguns casos estranya. Per exemple, Anton Busquets i Punset — un dels que forçà el testament de Verdaguer a Vila Joana — en el seu *Aplech* no incloïa cap poema verdaguerià, però sí una lloança enfarfagada a la contribució del poeta a la llengua, un boix de mossèn Cinto i un *Preludi* que era un assaig de Verdaguer sobre la importància de la Renaixença. Era sorprenent que no aparegués cap poema de Verdaguer i que per exemple, com a representant poètic de Vic, aparegués el fill de Serra i Campdelacreu: Manuel Serra i Moret, que no era precisament un model poètic³⁷. Més significativa era la presència de Verdaguer al *Manual d'Història Crítica de la Literatura Catalana Moderna*, de Manuel de Montoliu, crític oficial a "La Veu de Catalunya" a partir de 1923. El presentava com un pobre místic franciscà abocat a males companyies: «a tal extrem arribà la seva monomania demoníaca que acabà per fer-li materialment impossible la vida en l'ambient social en què l'havia col·locat el seu protector» la qual cosa explicava, segons

36. *Ibidem*.

37. A. Busquets i Punset, *Aplech. Models en vers y en prosa del nostre Reiaixament. Per us de las Escolas de Catalunya, Mallorca y Rosselló*, Girona, Dalmau Carles y Cia. Editors, 1906.

Montoliu, que els comprensius bisbes l'apartessin a La Gleva i que li passés tot el que s'havia buscat el capellà³⁸. El llibre de Montoliu indicava com era valorat Verdaguer i com havia de passar el seu coneixement d'una generació a l'altre. No era un cas isolat el de Montoliu. Josep Comerma feia la mateixa valoració en la seva *Història de la Literatura catalana*: «Enllà de la vida arribà per al poeta una època trista; caigué en mania demoniaca, provocant la intervenció de l'autoritat eclesiàstica». Això si: «Va morir amb la resignació d'un sant». D'altra banda Comerma precisava que Verdaguer tenia

domini de la llengua i musicalitat (...) al costat d'aquestes grans facultats, es veu més la pobresa mental d'en Verdaguer i el seu retoricisme. En Verdaguer pensa poc, es concentra poc; sent molt, imagina molt, versifica molt. I aquesta seva facundia el fa arribar fins a l'abús³⁹.

Si la crítica literària de l'època — als anys trenta la cosa va canviar radicalment — tenia aquestes opinions, és lògic demanar-se per quin motiu se li havia d'alçar un Monument literari que tanta complicació arrossegava. Probablement el Monument tenia una transcendència que anava més enllà de la literatura i el patriotisme, invocats des de 1902, i que abastava la possibilitat de neutralització del significat que havia adquirit Verdaguer, entre bona part de la ciutadania, com a paradigma — tan prepolític com es vulgui — de la injustícia exercida pels “altres”, pels que detentaven el poder. A vint anys de la mort del poeta es consolidava una versió oficial: Verdaguer quedava confinat al candorós univers dels ingenus que quan dissenteixen no ho fan per raons pròpies sinó per impulsos malignes. Tanmateix, tot l'afer de Monumentalització s'havia escolat al llarg de vint i dos anys de les lluites democràtiques populars i el cas Verdaguer era ja una mena de llegenda que conectava amb l'imaginari simbòlic consolidat aquells anys. Quan el 1924, a l'inici de la dictadura, s'inaugurà definitivament el Monument, ja s'havia confeccionat la versió popular sobre els límits i paradoxes del catalanisme oficial i el seu discurs tenia poca capacitat de convicció a causa dels trajectoria política que havien seguit els seus dirigents. Entretant, després d'una breu aturada, l'erecció del Monument prosseguí. El primer de juliol la situació de bloqueig es discutí obertament, J. M Pericas, l'arquitecte, fou comminat a presentar un estat de comptes (el pressupost de 150.000 pts havia passat a 231.069 pts.) i activar les obres. Els germans Oslé, amenaçats legalment, es van haver d'afanyar a acabar el que s'havien compromés a entregar el 1916. Fins 1924, no es va inaugurar el Monument.

38. M. de Montoliu, *Manual d'Història Crítica de la Literatura Catalana Moderna*, I part: 1823-1900, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, Barcelona, Editorial Pedagògica, 1922, p. 337.

39. J. Comerma, *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, Políglota, 1923, pp. 339-342.

El setembre de l'any anterior Primo de Rivera havia fet el cop d'Estat; Puig i Cadafalch i altres representants de les forces vives l'anaven a despedir alegrement a l'Estació de França⁴⁰. Quatre mesos més tard Puig i Cadafalch era rellevat interinament en la presidència de la Mancomunitat pel general Losada i poc després Alfonso Sala ocupà definitivament el càrrec. Paral·lelament es perseguí qualsevol manifestació catalana, des de la bandera fins a les sardanes passant, naturalment, per la llengua. El mes de maig estava prevista la visita d'Alfons XIII a Barcelona, en aquest context Alfonso Sala suggerí al Directori militar l'oportunitat d'inaugurar el Monument a Verdaguer i la resposta va ser afirmativa⁴¹. En pocs dies es liquidaren els pagaments encara pendents a contractistes i artistes i es fixà la data de la inauguració. Va ser el 14 de maig.

El dia assenyalat el Monument fou cobert amb banderes monàrquiques, els jardiniers municipals arreglaren les plantes ornamentals i adequaren un taula, folrada de vellut vermell, sobre la que havia de signar-se l'acta de cessió del Monument de la Mancomunitat a l'Ajuntament. A quarts de dotze les autoritats ja estaven congregades. El rei testimoniava, Primo de Rivera presidia, una companyia del regiment n. 73 de Badajoz explicitava quí manava allí i una secció de Mossos d'esquadra assegurava el caràcter indígena de la circumstància. Els convidats assistents eren baroneses i marqueses — davant de tots la de la casa Comillas — comtes, gent de copalta, tinents coronels i generals — Milans del Bosch, Losada i altres — els bisbes de Vic i Lleida, i el de Barcelona. Es realitzà l'acte de cessió institucional i van començar els discursos. El millor — i més llarg — fou el de Primo de Rivera, que va parlar en nom del rei. No va tenir manies en explicitar què pensava de la situació. Presentà Verdaguer com una

Gloria de la raza española en que no se sabe que admirar más si la fantasía e inspiración poética o la realidad de caracteres y brios que unas veces superan a aquella y otros se ven superados por ella.

I acte seguit s'explanà:

Y en estos momentos en que Cataluña entera y Barcelona a su cabeza, reacciona de la enfermedad con que se la venia envenenando (...) así servimos el interés de todos y recogemos el sentimiento general, y que no nos arredran ni detienen falaces o perversas interpretaciones: ni transigimos con soluciones a medias. Cataluña española, tan igualmente española como las demás regiones porque así lo quiere ella y lo quiere el resto de España, sin estamento ni estatuto,

40. Una bona i significativa descripció de la despedida dels homes de la Mancomunitat i del Foment a Primo de Rivera, a Claudi Ametlla, *Memòries polítiques*, Barcelona, Pòrtic, 1979, pp. 53-54.

41. AHDB, lligall 3734, doc sense numerar. Data: 3 de maig de 1924.

ni carta especial; con la descentralización que para todos aconseje el progreso de los tiempos, sin transigencias ni debilidades. (...) Cataluña, sí; con su idioma popular sin perseguirlo, pero sin ponerlo en pugna con el castellano: con sus trajes típicos, con sus cantos, sus bailes y sus costumbres, como Vizcaya o como Aragón. Cataluña con su glorioso escudo, però con la bandera nacional de todos: con la española⁴².

Acabat el discurs va desfilar la tropa, els assistents vitorejaren incessantment al rei i al general, es despediren, van pujar als cotxes i van marxar. L'utilització de Verdaguer havia pres un tombant inesperat, trist. El mateix dia, i quasi a la mateixa hora que es celebrava l'acte oficial, es va congreguar al cementiri de Montjuïc un grup de persones que col·locà sobre la tomba del capellà una corona de flors naturals. Anava decorada amb una cinta que deia «A Mn. J. Verdaguer: els seus». No va haver-hi discursos.⁴³

Disset anys després, el 19 de juliol de 1936, el de Verdaguer va ser l'únic Monument religiós que la multitud respectà en la febre iconoclasta que sacsejà el país. En contrast, el 26 d'agost de 1936 l'estàtua del marquès de Comillas va ser enderrocada tibant una corda nuada al coll⁴⁴.

42. La descripció de l'acte i la reproducció dels discursos a "La Vanguardia", 15.5.1924, pp. 8-9. També — amb lleugeres diferències respecte el text de l'anterior diari — a "Diario de Barcelona" 15.5.1924, pp. 6-7.

43. La notícia d'aquest altre acte a "La Vanguardia", 15.5.1924, p. 23. Els assistents es congregaren sota la presidència d'Àngel Guimerà — que moria poc després — eren Joaquim Casas Carbó, Tomàs Garcès, Carles Riba, Josep Llimona, Melcior Font, Carles Cardó, Narcís Oller, Clementina Arderiu, Joaquim Ruyra i Pompeu Fabra entre d'altres.

44. J. Subirachs, *L'escultura del segle XIX a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 224. L'autora explica que per tapar la inscripció del pedestal amb el nom d'Antonio López s'hi col·locà un retrat del capità d'Assalt Maximilià Biarreau, un dels caiguts el 6 d'octubre davant de Capitània. El bronze del marquès es destinà a les indústries de guerra.